Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Hirvi, Harri

Title: Sota soi

Year: 2013

Version:

Please cite the original version:

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Sota soi

Suomi joutui mukaan toiseen maailmansotaan, kun talvisota syttyi 30. syyskuuta 1939 Neuvostoliiton hyökättyä Suomeen. Talvisota päättyi maaliskuussa 1940 Moskovan rauhansopimukseen. Reilun vuoden kuluttua syttyi jatkosota, joka kesti yli kolme vuotta ja päättyi syyskuussa 1944. Jatkosodan aikana Saksa taisteli Suomen rinnalla Neuvostoliittoa vastaan. Karjalaisia evakkoja siirrettiin Kanta-Suomeen jo talvisodan aikana, mutta suurin osa palasi välirauhan aikana takaisin korjaamaan ja jälleenrakentamaan tuhoutuneita kotipaikkojaan. Sodan jälkeen n. 400 000 karjalaista siirtolaista sijoitettiin eri puolille Suomea. Sota-aika toi mukanaan paljon muutoksia suomalaiseen yhteiskuntaan. Yksi pysyvimmistä muutoksista oli naisten osuuden räjähdysmäinen kasvu työelämässä ja muilla yhteiskunnallisilla aloilla. Sota-aika toi naiset mukaan laajemmalla rintamalla myös äänilevyille.

Sota-aikana Suomessa harrastettiin yleistä sensuuria, jonka toiminnasta vastasi Valtion Tiedoituskeskus, vuodesta 1941 Valtion Tiedoituslaitos. Välirauhan aikana merkittävimmäksi toimijaksi nousi Propaganda-Aseveljet ry, joka yhdessä mainostoimistojen ja lehdistön kanssa tekemällään sopimuksella harjoitti sensuuria ja propagandatoimintaa. Uutisoinnista vastasi pääasiassa järjestön omistama Finlandia Uutistoimisto. Heti talvisodan syttymisen jälkeen Suomeen julistettiin yleinen tanssikielto, josta luovuttiin lopullisesti vasta vuonna 1948. Tanssikieltoa kierrettiin kuitenkin monella eri tapaa, salatansseja eli ns. nurkkatansseja järjestettiin jopa yksityisasunnoissa. Sensuurin kohteeksi joutuivat myös monet elokuvat, mutta musiikkiin sensuuri ei kajonnut vielä sotavuosina. Päinvastoin propagandistisia lauluja suosittiin päämajan taholta, niillä katsottiin olevan yleisen mielialan kohottava vaikutus. Mutta heti sodan jälkeen kaikki propagandalaulut joutuivat vuosikymmeniksi kiellettyjen laulujen listalle.

Vuoden 1939 kesää muisteltiin Suomessa pitkään viimeisenä rauhan kesänä, vaikka ennusmerkit maailmalla näyttivätkin jo keväästä lähtien huolestuttavilta.

”Kaunis on luoksesi kaipuu, raskas vaikk’ joskus se on.
Kaunis ja kaihoisa katse kyynelten peittämä on.”

Aivan kuin ennakoiden tulevaa Eino Partanen sävelsi ja sanoitti vuonna 1939 valssilaulun *Kaunis on luoksesi kaipuu*, jonka A. Aimo (oik. Aimo Andersson) levytti tuoreeltaan. Siitä muodostui yksi sota-ajan suosituimmista lauluista, joka Ragnar Nyholmin valssilaulun *Pienet kukkivat kummut* ohella oli toinen laulu, jonka sanoja käytettiin monissa kaatuneiden kuolinilmoituksissa. Georg Malmsténin tulkita iski suoraan omaisten sydämiin.

”Vain kukkivat kummut nuo kalmistoineen
lie kaikki mi jäljellä on.
Siell’ lepää nyt sankarit Suomussalmen,
Summan, Raatteen ja Kollaanjoen.”

Georg Malmstén oli levyttänyt jo vuonna 1934 M. Majan (oik. Martti Jäppilä) tangon *Valkea sisar* (”Luo sairaiden käy sisar hento valkoinen”), joka sota-aikana nousi suureen suosioon. Sota-aikana levytettiin muitakin ikivihreiksi kohenneita tangosävelmiä,

mm. Uuno Mattilan *Särkyneitä toiveita* (”Mä kerran uskoin onnehen ja elin haaveillen, toivoen”, Georg Malmstén). Vuonna 1942 nuori Henry Theel kävi ensimmäisen kerran levytysstudiossa ja lauloi Arvo Koskimaan tangon *Syyspihlajan alla* (”Punertaa marjat pihlajain, kuin verta niillä ois’. On kurkiaurat lentäneet jo yli pääni pois”). Tango oli erittäin suosittu jatkosodan aikana ja varsinkin sodan loppuvaiheessa, jolloin saksalaiset joukot vetäytyivät pois Suomesta Lapin kautta. Tangosta kulki tuolloin kansan suussa toisenlainen versio (”Punertaa housut Marjatan, kuin niissä verta ois’. On sakemannit lähteneet Oulusta kauas pois”). Kolmas kotimainen menestystango oli harrastajasäveltäjä Ester Seetrin (oik. Ester Suurpää) säveltämä *Ilta Kannaksella*, jonka oopperalaulaja Erkki Eirto levytti nimimerkillä Tauno Eskola.

Vuonna 1942 myös nuori Olavi Virta kävi levytysstudiossa ja lauloi oman sanoituksensa Robert von Essenin tangoon *Kun ilta ehtii*. Onni Laihasen *Muuttolintujen lähtö* oli myös ajan tangosävelmiä, sen tulkitsi A. Aimo. Ikivihreiksi ovat ajan mittaan kohenneet myös Walter Raen (oik. Valto Tynnilä) *Pieni sydän* (Laulusirkka, oik. Maire Valtonen), sekä *On elon retki näin* (Eero Väre) ja *Siks’ oon mä suruinen* (Olavi Virta), molemmat Toivo Kärjen sävellyksiä, samoin myös Eero Väreen laulama Pentti Viherluodon *Kaukainen ystävä*. Myös Toivo Mannisen säveltämä ja Georg Malmsténin levyttämä *Korsuhaaveita* oli aikanaan tunnettu. Vuonna 1942 sai ensilevytyksensä myös Salamanterin (oik. Juhani Pohjanmies) tango *Kuubalainen serenadi* (”Me tulimme kapakasta kai hiukkasen horjuen”), sen levyttivät oopperalaulaja Ture Ara sekä Reino Armio. Käännöstangoista suosioon nousivat saksalaisen Willy Engel-Bergerin *Rion tähti*, josta A. Aimo, Georg Malmstén ja Ture Ara levyttivät omat versionsa, sekä tanskalaisen Jacob Gaden *Mustasukkaisuutta*, josta omat tulkintansa lauloivat Annikki Arni ja Erkki Eirto. Muita käännöstangoja olivat mm. A. Aimon tulkitsema *Kukkia Andeilta* sekä *Plegaria / Rukous*, jonka levyttivät sekä Henry Theel että Jucca Sedofow (oik. Johannes Fedosow).

Valsseista soitetuimpia oli venäläinen *Elämä juoksuhaudoissa*, josta samaan aikaan lauloivat omat versionsa A. Aimo ja Eugen Malmstén.

”Taistoihin tiemme kun toi,
missä luotien laulu vain soi,
emme tienneet kun läksimme silloin,
kuka joskus palata voi.”

Toinen suosittu valssi oli vanha amerikkalainen *Kodin kynttilät*, joka kotkalaisen Harmony Sisters -sisarusparven laulamana soi läpi koko sota-ajan, usein myös Yleisradion toivekonserteissa. Oman versionsa siitä levytti myös Kalevi Lintula (oik. Kurt Londén). Reino Armio oli levyttänyt sen ensimmäisenä Suomessa jo ennen sotaa (1936), silloin nimellä *Kynttilöiden syttyessä*. Laulusta on sittemmin muodostunut yksi joululauluperinteen klassikoista. Suosittu oli myös käännösvalssi *Sydämeni kaipaa rakkautta* (”On syömmein lemmen sairas”), jonka tulkitsivat Anneli (Aune Antti), Tauno Palo sekä Reino Armio. Myös Henry Theelin levyttämä Sumujen silta -elokuvan tunnussävelmä *Hyvää yötä* oli yksi soitetuimpia, samoin myös Eero Väreen levyttämät *Eron kyyneleet* ja *Mandshurian kukkuloilla*.

Kotimaisista valssilauluista suosituimpia olivat George de Godzinskyn säveltämät *Äänisen aallot* ja *Muistoja Syväriltä*, jotka molemmat levytti Georg Malmstén. *Äänisen aal-*

lot -laulun sävellyksestä Godzinsky on kertonut, että eversti Antero Svensson oli pyytänyt häntä säveltämään sopivan valssisävelmän suosittujen venäläisten valssien vastapainoksi. Hän kertoi myös, että hän sävelsi sen istuessaan Äänisen rannalla katselemassa sen keinuvia aaltoja, mutta koska hänellä ei ollut mukanaan nuottipaperia, hän kirjoitti sen lottakanttiinista saadulle vessapaperille. Kerttu Mustosen kirjoittamat sanat myötäilivät jatkosodan Suur-Suomi-ideologiaa.

”Lyö aallot Äänisen aavan,
ne keinuu näin kertoen:
On uuden huomenen saava
maan Vienan ja Aunuksen.”

Suur-Suomesta haaveiltiin myös mm. A. Aimon laulamassa Usko Hurmerinnan (myöh. Kemppi) marssilaulussa *Jäämeren joukkojen laulu* (”…teemme taistellen suureksi Suomen kautta Jäämeren, Karjalan maan.”).

Valssisävelmistä myös Georg Malmsténin omat *Kaunis valhe* ja *Terveisiä ulapalta* olivat ajan suosikki-iskelmiä, samoin myös Olavi Virran levyttämät, hänen oma sävellyksensä *Yö kerran unhoa annoit*, sekä Harry Bergströmin *Seitsemän tuntia onnehen*, elokuvasta Morsian yllättää. Myös A. Aimon tulkitsema, Kauko Käyhkön säveltämä *Tunturisatu* ja Eero Väreen levyttämä Toivo Kärjen *Olit, Karjala, kaunein maa*, sekä Georg Malmsténin laulama, Ragnar Nyholmin *Olit kerran mun onneni kukka* soivat kaikki paljon jo sota-aikana. Samaan sarjaan lukeutuu myös Henry Theelin tulkitsema Arvo Koskimaan *Keinumorsian*. Oman aikansa suosikki oli myös Åke Knusin *Korsuvalssi*, sen levytti Kalevi Lintula, hän levytti siitä myös ruotsinkielisen version *Korsuvalsen*.

Sota-ajan valssit ja tangot kertoivat kaipuuta menetetyistä läheisistä, kaipuuta pois sodan kurjuudesta ja kaipuuta jostain saavuttamattomasta. Mutta sota soi muutakin.

”Minun armaani ei ole Orvokki,
ei Liisa eikä Tellervo.
Ei kooltansa ole kovin pikkuinen,
ei hento eikä hontelo,
vaan se Iso-Iita on,
vaan se Iso-Iita on.”

Näin lauloi A. Aimo. Laulun *Iso-Iita* tekijä oli nimimerkki Korsukolportööri (oik. Kalle Väänänen). Muita sota-ajan iskelmätyttöjä olivat mm. alun perin saksalaiset marssisävelmät *Kaarina* (A. Aimo ja Georg Malmstén), *Tellervo* (Georg Malmstén), *Anna-Maija* (A. Aimo ja Georg Malmstén), *Armas Anneli* eli *Sotamies on sotamies* (Georg Malmstén) ja *Pelko pois Rosmarie* (Reino Armio ja Georg Malmstén), sekä venäläistä alkuperää oleva *Karjalan Katjuusa* (A. Aimo). Kotimaisia tyttö-iskelmiä olivat mm. Veikko Tuomisen säveltämä ja Korsukuoron levyttämä *Sirkka-Liisa*, Aimo Mustosen säveltämä, A. Aimon levyttämä *Marja-Leena*, Kauko Käyhkön oma sävellys *Pikku Irmeli*, Alvar Kososen säveltämä ja Eugen Malmsténin laulama *Pien’ Lotta ystäväin*, A. Aimo tulkitsema Arvo Koskimaan *Anja*, sekä Matti Jurvan laulamat Jurvan ja Tatu Pekkarisen *Kaunis Veera*, *Aunuksen Anja*, *Kannaksen Katriina*, *Savotan Sanni*, *Kanttiinin Kaisa* ja *Karjalan kaunis Kerttu*. Mutta sota-ajan suositin tyttö oli kuitenkin Liisa.

”Kasarmimme eessä suuri portti on,
mi illan pimetessä jää lyhdyn valohon.
Sen eessä jälleen kohdataan
ja lyhdyn alla haastellaan
kuin ennen Liisa pien’,
kuin ennen Liisa pien’.”

Liisa pien’ (*Lili Marleen*) oli Norbert Schultzen vuonna 1938 säveltämä laulu, jonka Lale Andersen levytti seuraavana vuonna. Laulu nousi maailmanmaineeseen kaksi vuotta myöhemmin (1941), kun Belgradin sotilasradio soitti sitä ohjelmissaan. *Lili Marleen* kohosi hyvin lyhyessä ajassa rintamien molemmin puolin maailmansodan tunnetuimmaksi lauluksi. Lale Andersenin alkuperäisen laulun ohella toinen saksankielinen suosittu laulu Suomessa tuolloin oli Miliza Korjuksen laulama, Theo Mackebenin säveltämä *Warum*. Suomessa tuon Wuokon (oik. Vuokko Knuutila-Arni) sanoittaman version, *Liisa pien’* levytti Georg Malmstén. Samaan aikaan myös Anneli (Aune Antti) levytti laulun Kerttu Mustosen sanoin sekä A. Aimo Pallen sanoittaman version *Lyhdyn alla*.

Palle, radiotoimittaja-kirjailija-sanoittaja Reino Palmroth, joka tunnetaan myös nimimerkistä Reino Hirviseppä, kirjoitti sota-aikana suuren määrän propagandalauluja. Myös edellä mainitut suomalaiset versiot saksalaisista tyttö-iskelmistä olivat kaikki hänen käsialaansa. Palle kirjoitti myös suuren määrän levyttämätöntä aineistoa, jota julkaistiin hänen nimellään kulkevissa lauluvihkoissa; mm. Pallen parhaita revyylauluja. Yksi Pallen sanoittamista propagandalauluista kohosi suosiossa muiden yläpuolelle; Korsukuoron vuonna 1942 levyttämä *Silmien välliin* -laulu. Laulun melodia oli vanha kansansävel *Karjalan poikia*. Sodan jälkeen erityisesti juuri tämän laulun esittäminen kiellettiin ankarasti.

”Mannerheim sano: Nyt sitä läh’tään
silmien välliin ryssää tähtään,
silmien välliin, silmien välliin,
silmien välliin ryssää juu.”

Suosittuja olivat myös Pallen ja Jorkan (Georg Malmstén) kuplettisikermät *Mottimatit marssilla* (”…paras ryssä, kuollut ryssä, parlevuu, kuopassansa peitetyssä, eikö kuu. Se on ryssän elintila, siellä ei se ilmaa pilaa, inkke-pinkke parlevuu” / ”…ja puukolla puhki se Aasian paise, Suomessa ryssä ei kauvoja haise” / ”…Finlandia, Finlandia, sinne pääsee iivana vain sotavankina” / ”…no saksmanni sano, että vähät minä muusta, kun putoohan se sikari myös Churchillinkin suusta”), sekä *Molotohvin koktaili* (”…missäs ne politrukit kuhnailee, ja mitähän se Timoshenko tuhnailee”), samoin myös Pallen yksin laulama *Hei hulina* (”…etköhän alakin jo Kremlin keisari vähin erin valkeeksi valahtaa, sirppi kun pannaan sun kurkkusi päälle ja vasara kun kalloosi kajahtaa”).

Mutta osasi Palle tehdä toki myös muutakin. Ohjaaja Ossi Elstelän ohje Pallelle oli ”Tee niin makea kuin osaat” - ja Palle teki.

”Sua vain yli kaiken mä rakastan
sinä taivaani päällä maan.
Minä maiset murheeni unohdan
sinisilmiis’ kun katsoa saan.”

Romanssi elokuvasta Katariina ja Munkkiniemen kreivi, pääosissa Regina Linnanheimo ja Leif Wager. Jostain syystä Leif Wager ei levyttänyt tuota Nils-Eric Fougstedtin säveltämää laulua vielä tuolloin, vaan vasta vuonna 1971. Aikalaislevytyksen teki Erkki Eirto vuonna 1943. Palle sanoitti myös kauniin balladin *Äänislinnan kirjeenkantaja*, jonka Eva Pasila-Tamminen ja Georg Malmstén levyttivät duettona vuonna 1942. Seuraavana vuonna sen lauloivat levylle myös Martta Kinnunen ja Erkki Eirto. Reino Hirviseppä oli sanoittanut jo vuonna 1930 Robert Séholtin säveltämän laulun *Sinäkö äiti?*, joka tunnetaan myös nimellä *Sotilaan viimeinen näky*, vuonna 1940 se nousi uuteen suosioon A. Aimon ja R. R. Ryynäsen levytysten myötä.

Propagandalauluja kirjoitti myös Usko Hurmerinta (myöh. Kemppi), niistä soitetuimpia olivat A. Aimon levytykset; vanha 1920-luvun sävelmä *Uraliin*, uusin sanoin (”Uraliin, taakse sen, juoksee vanjat, kuuluu vinha läiske tossujen”), sekä kansansävel *Iso-Antti* (”…Kuula se pani piipussa plum-plum-plum-plum, pani polsun päässä klum-klum-klum-klum”). Myös Reino Armion laulama Kremlin uni kuului Usko Hurmerinnan kirjoittamiin suosittuihin propagandalauluihin (”…paratiisi ompi tää, ken ei usko poikki pää”), samoin myös Kiestingin Sohvi. Samoilla linjoilla kulki myös Eero Väreen levyttämä S. Jalaksen (oik. Juhani Jalas) *Tähän tyyliin* (”… kävi hullusti iivanoille, no totta kai, nämä poijat kun jyvällensä piippalakin sai. Usein ihmeeltä tuntui, ett’ vielä elettiin, sadat ryssät kun sai lähdön helvettiin”).

Propagandalauluja kirjoittivat myös Matti Jurva ja Tatu Pekkarinen, suosituimpia olivat Jurvan laulamat *Niet Molotoff* (”… niet Molotoff, niet Molotoff, valehtelit enemmän kuin itse Bobrikov”) ja *Luulot pois* (”Lontoo pauhaa radiossa: Parlevuu. Ketunhäntä kainalossa suur’ on suu”).

Pallen ja Matti Jurvan ohella yksi merkittävimmistä sota-ajan kupletti- ja propagandalaulajista oli Einari Ketola, joka Korpraali Möttösenä teki esiintymismatkoja etulinjoja myöten. Hän esiintyi myös elokuvissa ja Asemiesilloissa, lisäksi hän oli vakituinen esiintyjä sotasairaaloissa. Hänen tunnettu lausahduksensa oli ”Niin se on poijaat”. Noilla sanoilla alkoi myös hänen levytyksensä *Möttönen monnina* ja *Möttönen komennuksella*.

Monet sota-ajan iskelmistä soivat marssin tahdissa. Tunnetuin niistä oli Frans Emil Sillanpään vuonna 1939 Suomen Kuvalehdessä julkaistu *Marssilaulu*.

”Kotikontujen tienoita tervehtien
tämä laulumme kaikukoon
yli peltojen, vetten ja tunturien
aina Hangosta Petsamoon.”

Palle järjesti nopeasti kilpailun runon säveltämiseksi, jonka voitti mainospäällikkö Aimo Mustonen; *Sillanpään marssilaulun* levyttivät vuonna 1940 Mieskuoro, Eero Väre sekä Eugen Malmstén. Hän levytti siitä myös Joel Rundtin ruotsinkielisen käännöksen *Marschsång av Sillanpää*. Muita marssilevytyksiä olivat mm. Kullervo Hurttian laulama Sam Sihvon vanha *Muistoja Pohjolasta*, Kauko Käyhkön oma sävelmä *Älä sure tyttökulta*, Georg Malmsténin oma *Korpraali Pommi*, Asemieskuoron laulama Kalevi

Tillin *Kenttäpostia* sekä Matti Jurvan laulamat, Jurvan ja Tatu Pekkarisen *Mannerheimin linjalla* ja *Marssin tahdissa*.

Monet sota-ajan iskelmät loivat voitontahtoa niin koti- kuin sotarintamillekin. Laulujen nimet puhuvat puolestaan. *Kotirintama kestää, Siellä jossakin, Valtion vaatteissa, Tulilinjalla, Töihin, töihin sanoi Lapatossu, Sotapojat marssivat, Maanpuolustajat, Suomi marssii, Aseveikko, Sinne jonnekin, Taistolaulu, Kirje rintamalta, Suomen talkoissa, Hyökkäys torjuttu, Rajavartijat, Korsulaulu, Hei Suomi voittohon, Laivaston marssi, Taiston tiellä* ja *Sotapojan jenkka*. Kaihoisampaa linjaa edustivat mm. *Kirje korsusta, Sotilaan äiti, Kauas, kauas lähden pois, Sotilaan hyvästijättö, Kadonnut onni, Äidin kirje* ja *Sotapojan kaiho*.

Vaikka sota-aikana ja vielä pitkään sen jälkeenkin (1948) oli voimassa tanssikielto, levytettiin tanssimusiikkia paljon. Valssien ja tangojen lisäksi olivat foxtrotit suosiossa. Niistä suosituimpia olivat näyttelijä Birgit Kronströmin laulamat George de Godzinskyn *Katupoikien laulu*, elokuvasta Onnellinen ministeri, sekä saksalainen sävelmä *Itke en lemmen tähden*, alun perin Zarah Leander -elokuvasta Huumaava tanssiaisyö. Toinen kotimainen ajan elokuva-foxtrot oli *Pot-pot-pot-pot* Ansa Ikosen ja Tauno Palon elokuvasta SF-paraati (1940). Samasta elokuvasta oli myös heidän valssinsa *Nuoruuden sävel*. Elokuvan musiikki oli Georg Malmsténin käsialaa, hän levytti myös itse molemmat laulut; molemmat kappaleet lauloi myös velimies Eugen Malmstén. Myös Harmony Sisters -lauluyhtyeen levyttämää George de Godzinskyn foxia *Sulle salaisuuden kertoa mä voisin*, elokuvasta Kyökin puolella soitettiin paljon.

Muita ajan foxeja olivat mm. Kauko Käyhkön oma sävellys *Kirje ”Sieltä jostakin”*, A. Aimon laulama Usko Hurmerinnan (myöh. Kemppi) *Ikävä* (”Kuinka monta iltaa siit’ on mennytkään, kun sä lähdit luotani”), Arvi Tikkalan tulkitsema Robert von Essenin *Missä yösi vietitkään* sekä Eero Väreen levyttämä Eino Partasen *Takaisin paluu*. Suosittuja olivat myös Georg Malmsténin laulamat George de Godzinskyn *Näky nuotiolla*, ja hänen omat sävellyksensä *Suurin onni, lyhyin onni, Saharan lilja, Meripojan preivi* ja *Heili Karjalasta*. Matti Jurvan foxeja olivat, mm. *Ihminen älä hermostu* ja *Yksi pikkuinen viel’*, hänen soitetuimpia kappaleistaan oli polkka *Viipurin Vihtori*. Käännosfoxeista suosioon nousi Theo Mackebenin elokuvasävelmä Bel-Ami, siitä levyttivät omat tulkintansa Georg ja Eugen Malmstén sekä Eero Väre. Erityisen suosittu oli myös saksalaisen Fred Markushin *Eldankajärven jää*. Laulun suomenkielisen sanoituksen laati opettaja Erkki Tiesmaa. Laulusta levyttivät omat versionsa A. Aimo ja Korsukuoro.

”Eldankajärven jää on taakse jäänyttä elämää,
on siellä nyt lossit ja sassit ja puomit ja passit, juu.
Korsuissa kamina, siell’ pelataan nakkia, raminaa.
On meillä Fritzit ja Maxit ja Petropamaxit, juu.”

Välirauhan aikana Suomessa aloitettiin säännöllinen veikkaustoiminta. Suomen Palloliiton ja Työväen Urheiluliiton perustama Oy Tippaustoimisto Ab aloitti toimintansa syyskuussa 1940. Laulujen tekijät olivat asialla heti tuoreeltaan; Matti Jurva ja Tatu Pekkarinen *Tippaamaan, vaan ei vippaamaan* (Matti Jurva), Toivo Kärki *Ruvetkaamme veikkaamaan* (Eero Väre) ja Sven Sandvik *Veikkaus-svingi* (”On uusi aika Suomessa ja kulkutauti muodissa”, A. Aimo).

Sota-aikana myös jazz-musiikki nousi nuorison keskuudessa entistä suositummaksi. Musiikkia kuunneltiin monilta, vielä tuolloin Suomessa kuultavilta ulkomaisilta radiokanavilta. Alkuperäislevyjen saanti Suomeen sota-aikana oli hyvin vaikeaa, eikä kotimaisia jazz-levytyksiä vielä juurikaan tehty. Mutta maaliskuussa 1944 Olavi Virta ja Harmony Sisters -lauluyhtyeen Raija Valtonen levyttivät Erkki Ahon johtaman Rytmiorkesterin säestyksellä joukon amerikkalaisia jazz-klassikkoja, mm. *Stardust*, *As time goes by*, *Solitude*, *Dinah* ja *Whispering*. Nämä englanninkieliset levytykset olivat suosittuja nuorison keskuudessa lähinnä Helsingissä ja pääkaupunkiseudulla sekä muutamissa muissa suuremmissa kaupungeissa, mutta maaseudulla niitä ei juurikaan kuunneltu. Myös swing-musiikki oli suosittua ja sitä levytettiin jonkin verran, mm. Raino Armio *Swingiä, maisteri* ja A. Aimo *Veikkaus-swingi*, sekä Matti Jurva *Swingiä koko skaala* ja *Ihmeellinen swing*.

Sota-aikana klassisen musiikin laulajattaret Aulikki Rautawaara ja Lea Piltti levyttivät Saksassa, samoin myös Aune Antti (oik. Aune Holmqvist), joka levytti samaan aikaan kotimassa nimimerkillä Anneli joukon Kerttu Mustosen suomentamia saksalaisia schlagereita, mm. *Sydämeni kaipaa rakkautta*, *Wien on aina Wien*, *On tuolla Lobau*, *Taas kerran mä tahtoisin Grinzing'iin* ja *Elämäni on lauluni*. Jostain syystä noita suomalaisten laulajattarien Saksassa tekemiä levyjä ei juurikaan soitettu Suomessa.

Myös kotimaassa klassisen musiikin lauluja levytettiin jonkin verran. Vuonna 1942 ilmestyi oopperalaulajien Malmi Vilppula ja Ture Ara sikermälevytys Sam Sihvon laulunäytelmästä *Jääkärin morsian*. Samana vuonna (1942) perustetun suomalaisen Rytmiyhtiön toimesta oopperalaulajat Anna Mutanen ja Kalle Ruusunen levyttivät yksinlauluja ja duettoja, joista klassikoksi muodostui Oskar Merikannon, Aleksis Kiven runoon sävelletty duetto *Onnelliset*.

”Jo valkenee kaukainen ranta
ja koillisest' aurinko nousee.”

Kalle Ruususen tunnetuimmat soolokappaleet olivat marssilaulut *Voiton tie* ja *Äänisen fanfaari*. Anna Mutasen levytyksiä olivat mm. Frans Linnavuoren, Eino Leinon runoon sävelletty *Minä laulan sun iltasi tähtihin* sekä Valter Juvan sanoittama kansanlaulu *Karjalan kunnailla*. Anna Mutanen, Karjalan Satakieli ei kuitenkaan levyttänyt vielä tuolloin tuota omaa ”nimikkolauluaan”, vaikka se kuuluikin jo silloin hänen vakioohjelmistoonsa. Hän levytti sen vasta vuonna 1959. Laulu oli yksi sota-ajan suosituimmista, ennen kaikkea karjalaisen siirtoväen keskuudessa. Sen levyttivät vuonna 1940 Eero Väre sekä Eugen Malmstén, hän levytti siitä myös Joel Rundtin ruotsinkielisen käännöksen *Karelen mitt land*.

”Jo Karjalan kunnailla lehtii puu,
jo Karjalan koivikot tuuhettuu.
Käki kukkuu siellä ja kevät on,
vie sinne mun kaiho pohjaton.”

Karjalaisten siirtolaisten kotiseudun kaipuuta liennytettiin sota-aikana iskelmärintamalla monilla muillakin lauluilla. Levytykset kiersivät eri puolilla sodan runtelemaa Karjalaa, mm. Georg Malmsténin *Muistoja Karjalasta* ja *Vienan kuutamossa*, Teemu Grönbergin *Kotiin Karhumäestä*, Reino Armion *Tule Äänisen rantaan*, Henry Theelin *Venheessä*

Laatokalla, Armas Piispasen *Lintulan raunioilla*, Eugen Malmsténin *Takaisin Karjalaan* ja *Summa - Suomussalmi*, Olavi Virran *Aunuksen yössä* ja *Auringonnousu Laatokalla*, Matti Jurvan *Kallis Karjalan maa, Äänisjärven jäällä* ja *Mie sielt' Karjalast'*, sekä Eero Väreen *Karjalan tyttö, Tuonne Äänisjärven rantaan, Retki Kauko-Karjalaan, Aamu Aunuksessa, Seesjärven tyttö* ja *Olit, Karjala, kaunein maa.*

Yksi suosituimmista sota-ajan laulelmista oli Lassi Utsjoen säveltämä *Vartiossa*. Laulun sanoituksen oli tehnyt 16-vuotias koulutyttö Elli Tuomisto. Runo julkaistiin Työn Voima -nimisessä lehdessä, josta säveltäjä löysi sen. Laulun levyttivät vuonna 1942 Ture Ara, A. Aimo sekä Tauno Eskola, hän levytti siitä myös Ruth Dahlin ruotsinkielisen käännöksen *På vakt*.

"Mä vartiossa seison nyt yössä yksinäin,
on seuranain vain taivaan tähti kirkas.
Ja usein ajatukset on mulla samat näin:
Oi taivaan tähti, sama on sun virkas'."

Toinen Lassi Utsjoen säveltämä laulu, *Isä etulinjassa* oli myös soitettu kappale, sen levytti A. Aimo. Samoja elementtejä soi myös Georg Malmsténin levyttämä Martti Jäppilän *Palaatko isä?* Koskettava oli myös Henry Theelin tulkinta Armas Piispasen säveltämässä balladissa *Sankarien kehtolaulu*.

Sota soi äänilevyillä monella tapaa. Yhtenä esimerkkinä A. Aimo laulama jenkka *Rautasormus*. Välirauhan lopulla tehtiin ehdotus, että suomalaiset vaihtaisivat kultaiset vihkisormuksensa rautasormuksiin, jotta valtio saisi niistä kertyvillä varoilla hankittua sotatarvikkeita. Hanke käynnistyi ja sormuksia saatiin kerättyä yli 300 000 kappaletta sekä tuhansia muita kultaesineitä, yhteensä yli 1 750 kiloa. Kullan sulattaminen kansainvälisesti hyväksyttäviksi harkoiksi tuotti ongelmia, eikä kultaa ehditty käyttää sille tarkoitettuun hankkeeseen. Se saatiin myyntiin vasta vuonna 1945 ja tuotto, n. 4 miljoonaa Ruotsin kruunua käytettiin Kansanhuollon hyväksi.

Varsinkin jatkonsodan aikana ja vielä pitkään sen jälkeen Suomessa elettiin elintarvikkeiden suhteen pula-aikaa. Monet arkipäivän tarvikkeet olivat säännösteltyjä. Jo syksyllä 1939 joutuivat kortille kahvi ja sokeri, myöhemmin myös monet muut tarvikkeet joutuivat säännöstelyn piiriin. Kansalaisille jaettiin ostoskortteja, joilla sai ostaa elintarvikkeita ja muita tuotteita rajoitettuja määriä kuukaudessa. Pula-aika näkyi tietysti myös äänilevyillä. Ostoskorteista kertovat Matti Jurvan *Hei, kortit pöytään* ("Nyt on meillä elämä kuin kolmen kortin heitto, kun ei tiedä tyhjästäkö tehdään soppa, keitto"), *Kuinka maailma muuttuu*, *Moderni kansanlaulu* ja *Hei hamsterit*, sekä Eugen Malmsténin *Elämä on korttipeliä* ja Eero Väreen *Korttitaitoa* ("Korttipeli meillä on muodissa, sitä lyödään nyt jokaisessa puodissa"). Matti Jurva levytti aiheesta kuplettisikermän *Jonossakin lauletaan* ("Ei ole maailma nyt makia, sokerin ja muunkin pulan takia"). Polttoainepulasta kertoivat Eero Väreen laulama Toivo Kärjen *Puukaasutin* ja Matti Jurvan *Puuhellalla ajetaan* ("Eikä meillä ennen automobiilissa olluna savupiippua"). Puutteesta huolimatta eli kansalaisten mielissä toive paremmasta, onnellisemmasta tulevaisuudesta. Vaikeiden aikojen keskellä uskottiin ja luotettiin tulevaan, kuten Georg Malmsténin valssilaulussa *Pommisuojarakkautta*.

"Talvenkin kylmän keskellä

voi lempi suuri myös kukoistaa.
Sodan ja surman kentällä
myös sadut nää tosiksi saa.”

Lauluntekijät eivät unohtaneet myöskään sotainvalideja tai ns. nostomiehiä. George Malmstén levytti oman sävellyksensä *Sotainvalidien marssi*. Sotasokeista kertoi Kauko Käyhkön oma sävellys *Varjojen mailta*. Nostomiehistä lauloi Eero Väre Toivo Kärjen laulussa *Nostomiehet marssilla*. Nostomiehillä tarkoitettiin reservi-iän ylittäneitä (50-60 vuotiaita), rauhan aikana palvelusta vapautettuja sekä kutsuntaikäisiä, jotka eivät vielä olleet suorittaneet asepalvelusta. Oman nimikkolaulunsa saivat myös lotat, joista kertoi Eugen Malmstén Usko Hurmerinnan (myöh. Kemppi) laulussa *Suomen lotta*.

”Sulle laulan Suomen lotta,
laulun reippaan kaiukkaan.
Tää on kaikki aivan totta,
soikohon siis kautta maan.
Uljahasti, sankarmielin työtä teit sä valvoen,
kanssa Suomen uljaan, rohkeen taistojoukon
seisoit maata suojaten.”

Myös soitinmusiikki oli suosittua, vaikka sitä ei juurikaan levytetty tuolloin. Klassisen musiikin sävellyksistä soivat eniten, jo aiemmin levytetyt, Jean Sibeliuksen *Finlandia* ja *Jääkärimarssi*, sekä Christian Fredrik Kressin vanha *Porilaisten marssi*. Soitinmusiikista harmonikkamusiikki oli kaikkein kysytyintä ja sitä levytettiinkin jonkin verran. Suomalaisen harmonikkamusiikin kuningas Viljo Vesterinen oli levyttänyt kenties kaikkein merkittävimmän sota-ajan iskelmän, *Säkkijärven polkan* jo kesäkuussa 1939. Jatkosodan alussa, Viipurin takaisin valtauksen jälkeen suomalaiset joukot löysivät Viipurista radiolähetyksellä laukaistavia miinoja. Miina räjähti, kun määrätyllä radiotaajuudella soitettiin tietty kolmisointu. Saatuaan selville laukaisumekanismin suomalaiset joukot estivät miinojen räjähdykset soittamalla samalla radiotaajuudella musiikkia viikon ajan sekä vielä kuukausien ajan muuta häiriöääntä. Soitettavaksi kappaleeksi valittiin tuo Viljo Vesterisen *Säkkijärven polkka*, koska siinä todettiin olevan riittävän paljon sointuja venäläisten kolmisointujen häiritsemiseksi. *Säkkijärven polkka* soi taukoamatta koko viikon ajan ja on yksi soitetuin ja suosituin sota-ajan levytyksistä, pelastihan se tuholta mm. Viipurin linnan.

Sota-aikana laulettiin ja soitettiin myös paljon sellaista, mikä ei päätynyt äänilevyille. Propaganda-Aseveljet ry. järjesti 125 Asemiesiltaa vuosina 1941-1944, useimmat niistä pidettiin Helsingin Messuhallissa. Ohjelmat radioitiin suorina lähetyksinä ja niitä kuunneltiin niin kotona kuin korsuissakin. Asemiesiltojen ohjelmisto koostui sekä kevyestä musiikista että vakavammasta ohjelmasta, mukana oli myös paljon huumoria. Ohjelmissa esiintyi satoja henkilöitä suomalaisen viihteen ja kulttuurin eri aloilta. Suosituimpia esiintyjiä olivat mm. Einari Ketola, Anna Mutanen, Elli Pihlaja, Mary Hannikainen, Sylvelin Långholm, Jorma Huttunen, Kalle Ruusunen, Tura Ara, Lulu Paasipuro, Birgit Kronström, Liisa Tuomi, Tauno Palo, Henry Theel, Olavi Virta, Kauko Käyhkö, Leif Wager, Thure Bahne, Siiri Angerkoski, Eine Laine, Viljo Vesterinen, Harmony Sisters, Asemieskuoro ja monet muut. Kuuluttajina toimivat useimmin Veikko Itkonen, Martti Jukola ja Carl-Erik Creutz. Ohjelmissa vierailivat myös saksalaiset laulaja-näyttelijät Ilse Werner ja Lizzi Waldmüller, jotka esiintyivät Suomessa Yleisradion järjestämien

kulttuurivaihto-ohjelmien vieraina. Saksaan lähetettiin Suomesta vastaavasti lauluyhtye Harmony Sisters.

Jo talvisodan aikana Maan Turva kokosi Ikäväntorjuntajoukkueen, joka aloitti kiertueet ennen päämajan organisoimaa vakituista viihdytystoimintaa. Esiintyjäryhmään kuuluivat Siiri Angerkoski, Tuire Orri, Uuno Laakso, Jalmari Rinne, Aapo Similä ja Murheentorjuntapäällikkö Lapatossu eli Aku Korhonen. Myöhemmin päämajan organisoimat viihdytyskiertueet toimivat koko jatkosodan ajan. Kiertuetoimintaan otti osaa lähes kaikki sen ajan taiteilijat; laulajat, soittajat, näyttelijät, tanssijat, ym. Edellä mainittujen Asemiesiltojen osallistujien ja Ikäväntorjuntajoukkueen lisäksi mukana olivat mm. Eine Laineen Elviira Suulasvuo ja Olivia Gebhardin Lotinanpellon Lilja, sekä Aulikki Rautawaara, Lea Piltti, Malmi Vilppula, Martta Kontula, Juliska Koka, Sylva Rossi, Martta Kinnunen, Rosie Andrew, Eeva-Kaarina Volanen, Alfons Almi, George de Godzinsky, Toivo Kärki, Esa Pakarinen, Teijo Joutsela, Georg ja Eugen Malmstén, A. Aimo, Tapio Rautavaara, Reino Helismaa, Eino Katajavuori ja monet, monet muut.

Vuosina 1938-1939 Columbia äänilevyillä käytettiin ns. alkukuulutusta: ”Bruno Laakko ja hänen orkesterinsa Lepakot esittävät foxtrotin *Sotapoika*, laulaa Olavi Virta”. Kenties näiden kuulutusten innoittamana sodan loppuvaiheessa kansan suussa kiersi lentävänä lauseena: ”Risto Ryti ja valtioneuvoston orkesteri esittävät jenkan Kusessa ollaan…”

Monet sota-ajan lauluista soivat ikivihreinä vielä tänäkin päivänä, osan taas jäätyä unhon yöhön. Voimme vain todeta sen, että vaikka sota oli monella tavalla suurten menetysten aikaa, toi se mukanaan myös jotain muutakin - suuren määrän ikivihreitä lauluja.

Harri Hirvi

Artikkeli on julkaistu lyhennettynä Valittujen Palojen kustantamassa teoksessa. Vaiettu totuus. Salattuja ja vähän tunnettuja tapauksia sotavuosilta (2013). ISBN 978-951-584-995-3.